

# Thực trạng thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ ở tỉnh Thanh Hóa hiện nay

Vũ Hồng Thuật<sup>(\*)</sup>

**Tóm tắt:** Tín ngưỡng thờ Mẫu ở Việt Nam đang ngày càng phát triển, nhất là từ khi Thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ của người Việt được UNESCO công nhận là Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại. Nhiều điện thờ được mở ra, đền, phủ được sửa sang mới, hầu đồng nở rộ khắp nơi. Bên cạnh những yếu tố tích cực, vẫn còn nhiều yếu tố hạn chế như các biểu hiện lai căng, trục lợi, hiện đại hóa trong các nghi lễ. Dựa trên các tư liệu điền dã nhân học năm 2019-2020, bài viết làm rõ thực trạng thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ ở Thanh Hóa trong bối cảnh xã hội đương đại.

**Từ khóa:** Tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ, Thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ, Lên đồng, Di sản văn hóa phi vật thể, Thanh Hóa

**Abstract:** The worship of Mother Goddesses has been developing, especially since Practices related to the Viet beliefs in the Mother Goddesses of Three Realms was recognized by UNESCO as a representative intangible cultural heritage of humanity. Many shrines have been opened, temples and palaces have been renovated, and the Lên đồng (spirit mediumship) rituals have been in full bloom. Besides positive factors, there remain negative ones including mismatching, modernizing and profiteering rituals. Based on the 2019 - 2020 anthropological fieldwork, the paper clarifies the current practice of worshipping Mother Goddesses of Three Realms in Thanh Hoa province in contemporary society.

**Keywords:** Beliefs in Mother Goddesses of Three Realms, Practices Related to the Viet Beliefs in the Mother Goddesses of Three Realms, Lên Đồng Spirit Mediumship Rituals, Intangible Cultural Heritage, Thanh Hoa Province

## 1. Sự trỗi dậy của tín ngưỡng thờ Mẫu ở tỉnh Thanh Hóa

Thanh Hóa là một mảnh đất lưu giữ nhiều dấu ấn đậm nét trong phát triển lịch

sử văn hóa dân tộc, một vùng đất địa văn hóa, địa chính trị. Đây cũng là “cái nôi” hội nhập của nhiều nền văn hóa ở phía Bắc và phía Nam Việt Nam, với hệ thống di sản văn hóa vật thể và phi vật thể đặc sắc, đa dạng, trong đó có tín ngưỡng thờ Mẫu. Tín ngưỡng thờ Mẫu khởi nguồn từ tín ngưỡng thờ Nữ thần, Mẫu thần, Vương thần, trải qua thời gian trở thành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ. Những năm gần đây, thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ ở Thanh Hóa

<sup>1</sup> Bài viết thuộc khuôn khổ của Đề tài cấp Bộ (2019-2020) “Định hướng quản lý văn hóa với thực hành nghi lễ liên quan đến tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ của người Việt” do PGS.TS. Nguyễn Thị Hiền chủ nhiệm, Viện Văn hóa Nghệ thuật quốc gia Việt Nam chủ trì.

(\*) TS., Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam;  
Email: vuhongthuat@gmail.com

nở rộ từ thành thị đến nông thôn. Tính đến năm 2017, Thanh Hóa có khoảng 1.500 di tích lịch sử - văn hóa, danh lam thắng cảnh đã được xếp hạng, bảo vệ và khoảng hơn 4.000 di tích, điện thờ tư nhân chưa được kiểm kê (Phòng văn sâu (PVS) cán bộ Phòng Di sản văn hóa, Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch Thanh Hóa).

Tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ bao gồm nhiều thành tố: nghi lễ hầu đồng, nghệ thuật trình diễn, nghệ thuật tạo hình, nghệ thuật ngôn từ. Trong số đó, nghi lễ hầu đồng giữ vai trò chính trong thực hành nghi lễ thờ Mẫu Tam phủ của người Việt. Thông qua lời ca, tiếng hát, âm nhạc của cung văn, người hát văn thay thanh đồng thỉnh mời các vị thánh “nhập” vào thanh đồng qua mỗi giá hầu.

Một nghi thức nhất quán là trước khi hầu đồng, thanh đồng phải ăn chay, mặc bộ quần áo màu trắng, chải răng, súc miệng, sau đó ngồi trước bàn loan tại cung thờ để khấn và bái sớ hầu dâng lên Phật thánh, sau đó mới thực hiện nghi thức hầu đồng. Một quy tắc bất thành văn đối với những người thực hành nghi lễ là tất cả áo của các giá hầu, trước khi thanh đồng mặc, đều phải dùng thẻ hương đang cháy hơ qua lại vào chiếc áo, mang ý nghĩa tẩy uế. Đồng thời, có hai hay bốn người (phải là người đã ra hầu đồng, mở phủ) phụ giúp thanh đồng lên khấn áo, chuẩn bị hương, nến, môi, đạo cụ, trang sức...

Màu sắc của trang phục, trang sức, đạo cụ, lễ vật đều tương ứng với lịch sử, công trạng và chức năng của vị thánh trong giá hầu. Ví dụ: với giá hầu Đức Thánh Trần, trang phục màu đỏ, áo thêu hình rồng bằng sợi kim tuyến, chân đi hia, đầu đội mũ võ tướng, múa cờ và kiếm thể hiện khi ngài xuất quân đánh giặc Nguyên - Mông; với giá Quan Đệ Tam Thoải phủ, trang phục

màu trắng, khi hầu đồng múa song kiếm; với các giá hầu hàng chúa, châu thì mặc trang phục của người dân tộc thiểu số, cổ đeo kiềng, thực hiện múa mồi...

Khi thực hiện nghi lễ trong mỗi giá hầu, các thanh đồng dùng tám khăn phủ điện màu đỏ trùm kín đầu, khi nào thánh “nhập” thì tung khăn ra.

Ở mỗi giá hầu đều có lời hát của cung văn tán dương công trạng của thánh, các động tác vũ đạo của thanh đồng. Trang phục, trang sức của thanh đồng, lễ vật bài trí mang tính nghệ thuật cao. Ngoài ra còn có sự thăng hoa của các thanh đồng khi hầu thánh ở các giá hầu hàng châu, chúa, cô,... Những yếu tố đó thu hút rất đông người tham dự các giá hầu. Nếu xét trên phương diện nhân học văn hóa, thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ có nhiều giá trị về lịch sử, văn hóa, kinh tế, chính trị, dân tộc, tôn giáo, tín ngưỡng, vũ đạo, tri thức dân gian, phong tục tập quán,...

Với những giá trị cao về văn hóa, nghệ thuật, ngày 01/12/2016, UNESCO đã ghi danh Thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ của người Việt trong *Danh sách Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại*. Đây cũng là lý do trong những năm gần đây, nhiều đền, phủ được trùng tu và tổ chức hầu đồng; điện thờ tư nhân được lập ra ngày càng nhiều.

Trong thời gian triển khai nghiên cứu Đề tài “Định hướng quản lý văn hóa với thực hành nghi lễ liên quan đến tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ của người Việt” (2019-2020), chúng tôi đã tham dự hai địa điểm tổ chức diễn xướng hầu đồng ở Thanh Hóa. Buổi thứ nhất diễn ra tại phủ Mỗ (xã Hà Thái, huyện Hà Trung), thuộc chương trình *Không gian văn hóa tín ngưỡng năm 2019* diễn ra từ ngày 07-09/9/2019 do Viện Nghiên cứu Tôn giáo tín ngưỡng Việt Nam

và Ủy ban nhân dân huyện Hà Trung đồng chủ trì, có 80 thanh đồng tham dự. Buổi lễ thứ hai diễn ra ngày 22/12/2019 tại phủ Bà Cầu Sâng (phường Nam Ngạn, thành phố Thanh Hóa) do Hội di sản văn hóa xứ Thanh tổ chức, với 40 thanh đồng bắc ghế hầu thánh. Đồng thời chúng tôi cũng sử dụng hai loại mẫu phiếu điều tra bảng hỏi và tiến hành PVS một số nhà quản lý văn hóa, nhà nghiên cứu, thanh đồng và người đi lễ về một số vấn đề liên quan đến Đề tài<sup>1</sup>.

## **2. Tình hình thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ ở tỉnh Thanh Hóa**

Sự phát triển nở rộ về thực hành nghi lễ thờ Mẫu Tam phủ ở xứ Thanh bên cạnh những yếu tố tích cực, đã, đang và sẽ dẫn đến nhiều biến tướng, bất cập liên quan đến thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ nơi đây, điển hình là:

*Thứ nhất*, thực trạng sửa chữa, xây mới, mở rộng không gian di tích ngày càng nhiều, thiếu quy hoạch tổng thể làm giảm giá trị về phong thủy và mỹ quan di tích. Ở nhiều địa phương thuộc tỉnh Thanh Hóa, cộng đồng đã cùng đóng góp vật chất để trùng tu, sửa chữa, xây mới di tích cho khang trang, sạch đẹp, đáp ứng nhu cầu đời sống tâm linh của người dân. Đây là những việc làm đáng khích lệ, tuy nhiên, có một số di tích đã được xếp hạng di tích lịch sử văn hóa cấp tỉnh, cấp quốc gia, sau khi được sửa chữa, xây mới đã bị phá vỡ tổng

thể môi trường cảnh quan kiến trúc (như trường hợp đền Sòng); các ki ốt hàng mã bày bán ở trước cửa đền khiến cảnh quan nhếch nhác (đền Cô Chín, Ba Bông);...

*Thứ hai*, thực trạng dung hợp Tam giáo trong thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu ngày càng phổ biến. Hầu hết tại các di tích nghiên cứu đều có hiện tượng phối thờ Phật Bà Quan Âm ở ngoài sân và tượng Ngọc Hoàng ở bên trong cung hội đồng. Trong nghi lễ, hiện tượng các thầy đồng dùng khoa cúng, viết sớ bằng chữ Hán và khi hầu đồng thường dùng các phép thuật, thư phù, bùa chú để trừ tà, chữa bệnh vẫn thấy xuất hiện ở các giá hầu Trần Triều, Quan Đệ Ngũ Tuần Tranh, Cô Bơ tại các đền, phủ. Các ban thờ Mẫu được lập ở nhiều nơi. Nhiều cơ sở thờ tự vốn chỉ thờ độc thần nay cũng xây thêm cung thờ Mẫu ở bên cạnh. Thờ Mẫu còn có cả ở đình (đình xã Thọ Sơn, huyện Triệu Sơn), đền Độc Cước (Sầm Sơn), đền Bà Triệu (huyện Hậu Lộc), đền Suối cá thần (huyện Cẩm Thủy),..., thậm chí đình thờ Thành hoàng làng (huyện Triệu Sơn) cũng có ban thờ Mẫu.

*Thứ ba*, tình trạng loạn đồng diễn ra ở nhiều nơi. Nhìn chung, việc thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu ở Thanh Hóa vẫn mang tính tự phát, chưa có tổ chức chặt chẽ và sự quản lý thống nhất của Nhà nước từ cấp Trung ương tới địa phương, dẫn đến thực trạng “mạnh ai người ấy hầu”. Các buổi hầu đồng “trăm hoa đua nở”. *Hiện tượng hầu đồng lan tràn ở nhiều nơi. Hầu đồng cả ở chùa, ở đình* (PVS ông Phạm Tứ, Phó Giám đốc Trung tâm Nghiên cứu và bảo tồn Văn hóa tín ngưỡng Việt Nam).

Hiện nay, tham gia thực hành nghi lễ thờ Mẫu Tam phủ ở Thanh Hóa không chỉ có người dân địa phương mà còn có các đồng thầy, bản hội từ nhiều tỉnh/thành trong nước. Các ngôi đền thường tập trung

<sup>1</sup> Mẫu phiếu thứ nhất dành cho các nhà quản lý văn hóa, mẫu phiếu thứ hai dành cho những người thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ. Thời gian triển khai từ ngày 04/9-25/12/2019, chia làm 4 đợt, mỗi đợt 15 ngày. Tổng số phiếu thu về là 107 phiếu (mẫu 1: 25 phiếu, mẫu 2: 82 phiếu). PVS với dung lượng tổng cộng 10 giờ 38 phút, được thực hiện vào tháng 12/2019 với đối tượng là các nhà nghiên cứu, quản lý di sản văn hóa, thanh đồng, thủ nhang, người đi lễ tại các phủ.

nhiều người hầu đồng là đền Sòng, Cô Chín, Bà Bông, Phố Cát... Thậm chí có nhiều tổ chức, trung tâm, hiệp hội đứng ra mời các đồng thầy đóng tiền, hầu đồng và cấp giấy chứng nhận. Theo ý kiến của các nhà quản lý văn hóa, việc tổ chức trình diễn hầu đồng và cấp giấy chứng nhận cho các ông đồng, bà đồng là một hình thức làm biến dạng văn hóa hầu đồng từ thực hành nghi lễ sang thực hành diễn xướng, biến nó trở thành thị trường kinh doanh riêng của một số bộ phận nhóm người, để lợi ích cá nhân, lợi ích nhóm nằm trong đó để trục lợi di sản. Cần phải nghiêm cấm (PVS bà Bùi Thị Tuyết, Phòng Quản lý di sản, Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch Thanh Hóa).

Thậm chí, một số thanh đồng thực hiện nghi lễ hầu đồng ở một số điện thờ tư nhân ở các huyện Triệu Sơn, Hoằng Hóa, Yên Định... còn lợi dụng nghi lễ để trục lợi, làm sai lệch giá trị đích thực của nghi lễ thờ Mẫu nói chung là cầu mưa thuận gió hòa, người an vật thịnh, mùa màng bội thu.

Ngoài ra, hiện tượng nhiều trung tâm đứng ra tổ chức trình diễn hầu đồng ở những nơi không phải là đền, phủ thờ Mẫu (nhà văn hóa, đình, chùa, nhà thờ họ, bảo tàng, trung tâm văn hóa...) cũng đang xảy ra. Việc biến tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ trở thành thị trường kinh doanh riêng của một số nhóm người đã làm sai lệch, biến tướng tín ngưỡng thờ Mẫu của người Việt (PVS bà Bùi Thị Tuyết, Phòng Quản lý di sản, Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch Thanh Hóa). Điều này đang gây nhiều bức xúc cho các thanh đồng có tâm với tín ngưỡng: Đáng buồn nhất trong các canh hầu đồng hiện nay là hiện tượng thương mại hóa, buôn thân bán thánh, các đồng thầy yêu cầu con nhang đệ tử đóng tiền để đồng thầy hầu đồng (PVS thanh đồng Nguyễn Thị Th, Hoàng Hoa Thám, Ba Đình, Hà Nội). Thực

hành nghi lễ hầu đồng trong thời kỳ kinh tế thị trường bùng phát và có chiều hướng khó kiểm soát, khiến một số cá nhân lợi dụng, trục lợi và làm sai lệch giá trị văn hóa xã hội (PVS PGS.TS. Nguyễn Thị Hiền, Phó Viện trưởng Viện Nghiên cứu Văn hóa nghệ thuật quốc gia).

Thứ tư, thực trạng loạn thanh đồng, thay đổi trang phục hầu đồng, sáng tác văn hầu một cách thái quá.

Trước đây chủ yếu những người được cho là “căn số”, “căn duyên”, hay những người bị cho là “cơ hành” do các thánh “chăm lính bắt đồng” mới phải ra trình đồng, mở phủ, lập điện, hầu đồng. Nhưng gần đây lại xuất hiện một số người giàu có, có nhu cầu thể hiện, coi hầu đồng là một thứ ăn chơi, khoe của, như trường hợp thanh đồng Bùi Văn H. hầu thánh tại phủ Mỗ (ngày 08/9/2019), trên người mang tới vài cây vàng; thậm chí không ít người muốn thông qua hầu đồng để kinh doanh buôn bán làm giàu... Hay nhiều nhà sư cũng tham gia hầu đồng, má phấn, môi son đỏ chót, bật loa đài hết cỡ khiến hầu đồng mất đi sự tao nhã (PVS ông Phạm Tứ, Phó Giám đốc Trung tâm Nghiên cứu và bảo tồn Văn hóa tín ngưỡng Việt Nam).

Nhiều tân đồng bắc ghế hầu thánh với nhiều giá hầu biến thái về trang phục, trang sức, vũ đạo hay mượn bóng thánh nhập đồng để phán truyền, trục lợi, xin tiền của con nhang đệ tử đã gây nhiều bất bình cho những thanh đồng hầu thánh theo cái tâm, cái đức. Một cựu thanh đồng bày tỏ: Sao bây giờ có nhiều đồng vậy? Trước đây, tôi ra đồng phải đi trình diện hết các đền to phủ lớn và đủ 3 năm mới được khai đàn, mở phủ, lập điện cho con nhang đệ tử. Ngày nay, nhiều tân đồng mới ra đồng chưa hầu tạ bách nhật đã ra làm việc thánh nên họ không hiểu gì về ‘phép thánh’ cả,

*dẫn đến nhiều hiện tượng biến tướng trong nghi lễ thực hành, như: quy tắc tế thánh, bài thần cũng không biết là bước chân nào trước, bước chân nào sau, dáng đi như thế nào, quỳ lạy thánh ra sao, rồi cả việc phán truyền lung tung nữa. Làm việc thánh như vậy thì nguy hại lắm!* (PVS cựu thanh đồng Nguyễn Thị H, 90 tuổi, thị xã Bim Sơn, tại phủ Mỗ xã Hà Thái, huyện Hà Trung).

Hiện tượng mượn “bóng thánh” để nhập đồng rồi xưng danh và phán truyền cũng diễn ra ở nhiều di tích trong tỉnh.

Quan sát buổi hầu đồng tại phủ Mỗ (ngày 08/9/2019), chúng tôi nhận thấy thanh đồng Nguyễn ở thành phố Hồ Chí Minh hầu đồng với 5 giá hầu, khuôn mặt thể hiện sự “vô hồn”, không phải là người có “căn duyên” với Phật thánh. Các điệu múa cờ, kiếm, môi... rất gượng gạo và luôn nở nụ cười trên môi làm dung tục hóa nghi lễ thiêng.

Trước đây, cách ăn mặc, đi đứng, nói cười trong hầu đồng được quy định tương đối nghiêm ngặt cho từng giá hầu. Hiện nay, nhiều lễ phục bị thay đổi thái quá, khiến người dự hầu không còn nhận ra bộ trang phục ấy là của vị thánh nào: *Nhiều người hầu giá hầu Cô Bơ lại mặc váy (váy) trong khi lễ ra giá hầu này phải mặc quần, vì thánh cô chèo thuyền trên sông nước mà mặc váy gió thổi sẽ tốc váy; thánh cô quy y Phật nên thường mặc áo dài màu trắng, cổ đeo tràng hạt thì lại mặc áo ngắn, đầu quấn khăn như giá hầu các cô sơn trang, cổ đeo kiềng bạc, vàng; hay các giá hàng quan lớn, quan hoàng lại đi hài vân sảo của thánh nữ...* (PVS thanh đồng Trần Kim H, phủ Tiên Hương, Nam Định).

Quan sát của chúng tôi tại phủ Mỗ cho thấy, bà đồng Th (huyện Phong Thổ, Lai Châu) về hầu thánh lại mang theo cả cung văn, khi hầu đến giá Cô Bé còn đưa

cả âm nhạc dân tộc Thái ở Tây Bắc, ca khúc trữ tình vào giá hầu; ông đồng Bùi Văn H (huyện Lương Sơn, Hòa Bình) và bà đồng Ph (thị xã Bim Sơn, Thanh Hóa) hầu giá chúa Thác Bờ còn có cả đội phụ họa mặc trang phục Mường, đánh cồng chiêng. Phán cảm hơn, có một thanh đồng nam (Hải Dương) hầu giá Trần Triều đeo trang sức mỹ ký lung lẳng, phấn son lòe loẹt không đúng với truyền thống giá hầu này.

Tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ là một tín ngưỡng dân gian và đã có một số quy chuẩn nhất định với đồng thầy, nhưng hiện nay vẫn còn ít người thực hiện các quy chuẩn này (Vũ Hồng Thuật, 2016: 232).

*Thứ năm, thực trạng đốt vàng mã, khăn vái thuê, rút thẻ, thắp hương nhiều vẫn còn tồn tại ở các đền, phủ khiến tín ngưỡng bị biến tướng, ảnh hưởng đến sức khỏe và tinh thần của người đi lễ: Vào dịp đầu năm, mọi người đến đền Ba Bông nhiều hơn so với thời gian trong năm nên họ thắp hương rất nhiều. Chúng tôi khuyên cáo người dân hạn chế thắp hương nhưng vẫn còn nhiều người không tuân theo nội quy, quy định của nhà đền. Trong tâm thức của người đi lễ, mua hương mang vào đền thì phải thắp hết chứ không mang về hoặc vứt bỏ* (PVS thanh đồng Nguyễn Văn Chung, thủ nhang đền Ba Bông). *Người ta tranh giành mua bán chỗ để hầu, đồ mã đặt la liệt nơi đền phủ, đền nhang hương khói nghi ngút* (PVS thanh đồng Nguyễn Thị Th, Hoàng Hoa Thám, Ba Đình, Hà Nội).

Một số đền có dịch vụ bán đồ mã riêng cho các vị thánh được thờ ở các ngôi đền ấy nên những người đến lễ thường mua đồ mã này vào đền thắp hương. Mỗi bộ mã đặt kín một chiếc mâm nhôm cỡ lớn. Những người đến trước đặt lễ trên ban thờ, khăn vái lâu, người đến sau không chờ đợi được liền tìm cách đặt mâm lễ của mình chồng

lên trên mâm lễ của người khác. Việc này khiến nhiều du khách hành hương không hài lòng, làm giảm tính tôn nghiêm nơi thờ tự. Tuy các nhà đền đã đặt các giá kê nhiều tầng ở hai bên cánh gà của ban thờ để du khách đặt mâm lễ, nhưng giải pháp này cũng chỉ giải quyết được phần nào bởi lượng khách đi lễ ngày càng đông, trong khi không gian di tích đã cố định không thể mở rộng. Hơn nữa, nhiều khách đi lễ còn chen nhau thắp hương, khăn vái làm ảnh hưởng tới những người xung quanh: *Chúng tôi thường xuyên đi lễ ở các đền to, phủ lớn ở miền Bắc và thường thấy có hiện tượng là mạnh ai người ấy khăn cầu, khăn lau, khăn to, thiếu sự tôn trọng người khác đi lễ* (PVS ông Nguyễn Văn H, 48 tuổi, người đi lễ đến từ Hà Nội).

*Thứ sáu*, thực trạng quản lý di sản thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu còn chưa có sự thống nhất, phối hợp giữa các ban ngành với nhau. Việc thiếu sự quản lý sát sao của ban quản lý di tích, chính quyền địa phương khiến cho bức tranh văn hóa thờ Mẫu Tam phủ của người Việt phần nào đã bị lạm dụng về chức năng xã hội của nó. Đây có thể được xem là một trong những lý do dẫn đến sự lộn xộn, thiếu tính trang nghiêm trong thực hành nghi lễ.

Thanh Hóa hiện có 2 mô hình quản lý di tích là mô hình nhà nước quản lý và mô hình tư nhân kết hợp với chính quyền cấp xã quản lý. Mỗi mô hình có những điểm mạnh và hạn chế riêng.

Mô hình quản lý nhà nước được áp dụng ở đền Sòng. Ban quản lý di tích thị xã Bim Sơn đảm nhiệm giám sát việc thu - chi ngân sách sửa chữa di tích và trả lương cho cán bộ, nhân viên của ban, quản lý tiền công đức (mỗi năm thu được vài chục tỷ đồng). Tuy nhiên, hạn chế của mô hình này là tình trạng “cha chung không ai khóc”, quản lý

thiếu chặt chẽ nên không gian bên trong di tích nhếch nhác, người dân đi lễ mang cả giày dép vào trong đền; hiện tượng dịch vụ khăn thuê, hát chầu văn xin tiền ở đền Cô Chín, đền Sòng vẫn xảy ra.

Mô hình quản lý tư nhân kết hợp với chính quyền cấp xã quản lý di tích, tổ chức lễ hội được áp dụng tại phủ Mỗ, đền Ba Bông. Chính quyền xã tham gia điều hành, giám sát thực hành nghi lễ, tổ chức lễ hội, tiền công đức do chính quyền xã quản lý; công an xã, hội cựu chiến binh, hội phụ nữ, đoàn thanh niên đều tham gia quản lý di tích nên ở đây không có hiện tượng buôn thần bán thánh. Người trông coi đền được hưởng tiền “giọt dầu” của khách đi lễ đặt trên ban thờ, đây là người có trách nhiệm trông coi, quản lý, thắp hương, quét dọn hằng ngày tại di tích nên không gian thờ tự rất sạch sẽ, trang nghiêm. Ở đền Ba Bông, thủ nhang là người trông coi, quản lý, giám sát thực hành nghi lễ bên trong đền, họ được chủ động kinh phí để trùng tu, tu sửa, tạo cho không gian di tích khang trang, sạch đẹp; từ đó người dân đi lễ nâng cao ý thức bảo vệ, gìn giữ, phát huy di sản được tốt hơn so với đền Sòng.

### 3. Bàn luận và kết luận

Trong lịch sử phát triển, tín ngưỡng thờ Mẫu luôn có sự biến đổi, dung nạp những yếu tố mới để thích ứng với xã hội. Trong việc thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ, việc thay đổi trang phục, nghi lễ, lễ vật hầu đồng cho phù hợp với xã hội đương đại là quy luật tất yếu, phù hợp với nhu cầu của người dân từng vùng miền, từ đó tạo sức sống mạnh mẽ cho tín ngưỡng thờ Mẫu (Nguyễn Thị Hiền, 2016: 94). Tuy đã có một số quy chuẩn nhất định, nhưng nhìn chung việc thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ vẫn đang còn mang tính tự phát và chưa có tổ chức chặt chẽ. Công

tác quản lý nhà nước đối với thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ chủ yếu dựa vào Luật Tín ngưỡng, tôn giáo năm 2016, song chưa bao quát hết được đặc trưng của tín ngưỡng. Những biến đổi thái quá trong thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ ở Thanh Hóa gần đây cho thấy, cần có sự can thiệp, quản lý của Nhà nước để tinh lọc những thành tố văn hóa mới phù hợp khi tiếp nhận nhằm làm đa dạng bản sắc của tín ngưỡng, ngăn chặn những yếu tố lai căng, xuyên tạc văn hóa.

Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch cần có quy định riêng về quản lý nhà nước đối với thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu. Trong văn bản này, cần có quy định trách nhiệm của người đại diện cơ sở thờ tự và tổ chức thực hành nghi lễ (ban quản lý di tích); khen thưởng những người có thành tích trong công tác quản lý, trao truyền thực hành di sản đúng, hiệu quả; xử phạt nghiêm khắc đối với những cá nhân, tập thể thực hiện sai quy chế thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu làm ảnh hưởng đến văn hóa dân tộc nói chung, tín ngưỡng thờ Mẫu nói riêng. Đồng thời, các di tích cũng có quy chế cụ thể cho phù hợp với tình hình ở địa phương. Về lâu dài, cần nghiên cứu lập “Hội thánh Mẫu” hay “Hội con của Mẫu” để xây dựng tổ chức nghề nghiệp - xã hội vững mạnh theo quy định của Nhà nước, thông qua đó quản lý các hội viên hoạt động đúng chủ trương, chính sách của Nhà nước, đảm bảo duy trì bản sắc văn hóa thực hành nghi lễ thờ Mẫu trong đời sống đương đại một cách có hiệu quả. Bên cạnh đó cần nghiêm cấm hầu đồng ở những không gian không phải là nơi thờ Mẫu. Các cơ quan quản lý và các hiệp hội không tổ chức cấp giấy chứng nhận hầu đồng.

Để tránh sự biến tướng trong thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ, cần xây dựng

quy chế thực hành nghi lễ thờ Mẫu Tam phủ trong thực hành tín ngưỡng, quy định về trang phục, trang sức, vũ đạo, âm nhạc của 36 giá đồng. Đây là bộ khung cơ bản để phân biệt đúng - sai trong việc thực hành nghi lễ thờ Mẫu Tam phủ hiện nay. Hiện nay, trang phục hầu đồng có chất liệu, hoa văn hấp dẫn và đẹp hơn trước; song cũng cần hạn chế sử dụng những trang phục quá hiện đại hoặc vay mượn chi tiết hoa văn của nước ngoài một cách không phù hợp; trang phục cần phù hợp với giá hầu. Hạn chế đốt vàng mã, thắp hương, vung tiền khi hầu đồng. Khi thực hành nghi lễ hầu đồng, phải có những động tác vũ đạo phù hợp với giá hầu; thanh đồng không được phán truyền bừa bãi, không trục lợi, buôn thần, bán thánh khi hầu đồng.

Bài trừ cái xấu, hướng đến cái đẹp cũng là nguyện vọng của những người tâm huyết với tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ hiện nay. Tuy nhiên, nỗ lực ấy phải đến từ nhiều phía, từ các cơ quan quản lý cho đến những người tham gia thực hành nghi lễ. Thiết nghĩ một khi vẫn còn những cá nhân lợi dụng di sản để trục lợi thì tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ vẫn sẽ còn bị đặt giữa lằn ranh di sản và hình thức biến tướng □

#### Tài liệu tham khảo

1. *Luật Tín, ngưỡng tôn giáo* năm 2016.
2. Nguyễn Thị Hiền (2016), “Thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ từ góc độ xuyên quốc gia (Nghiên cứu trường hợp ở Thung lũng Silicon, California, Hoa Kỳ)”, trong: Kỷ yếu hội thảo khoa học quốc tế *Nghiên cứu thực hành tín ngưỡng trong xã hội đương đại (trường hợp tín ngưỡng thờ Mẫu)*, Nxb. Thế giới, Hà Nội, tr. 94-119.

(xem tiếp trang 18)